

DEMÉNY PÉTER

A MEGTALÁLT PARADICSOM

Jón Kalman Stefánsson: *Menny és pokol trilógia*

■ Néhány évvel ezelőtt Sjón *Macskaróka* című kisregénye volt a legnagyobb élményem. Később Seethalernél talákoztam ilyen tömör fogalmazással, de Sjönt jóval sejtelmesebbnek és mitikusabbnak éreztem, bizonyára nem függetlenül attól az egzotikumtól, amelyet egy szokványosan európai olvasó számára óhatatlanul hordoz. Mindenesetre megéreztetett valamit abból a világból, amelyet Jón Kalman Stefánsson most kibontott a számomra. Ha zenei analógiákban gondolkodunk, Sjón az etűd, Stefánsson a szimfónia; Sjón a dal, Stefánsson az opera.

A *Menny és pokol* trilógia első kötetének címe az egész sorozatét adja, második kötetének *Az angyalok bánata*, míg a harmadiknak *Az ember szíve* a címe.

Szépen megírt, mértéktartóan költői, pikareszk nevelődési regény ez. A fiú, akinek a nevét végig nem tudjuk meg, útra kel, mert egy halászatot halálra fagy a barátja, és ő a csónak tulajdonosát teszi felelőssé. Ebből aztán sok minden következik, elsősorban persze az ő életében. Egy furcsa szállóba kerül, nagy útra küldik, szerelmes lesz, és végül a halál küszöbére kerül.

A szálló azért furcsa, mert mintha minden külön ide szorult volna, ami a Községben, ahová a fiú először utazott (azért, hogy visszajuttassa *Az elveszett paradicsomot* a tulajdonosának, aztán a barátja után haljon, ez viszont nem mindig egyszerű, az ember élni akar), könnyen elképzelhető. Itt él Geirsbrúður, aki egy angol kapitány szeretője, Kolbeinn, a vak tengerész, aki a könyv, és Helga, egy másik asszony, aki nem olyan, mint Geirsbrúður, de azért éppen elég kemény ő is. Úgy nevezik őket, hogy a „szentségtelen háromság”.

Itt azonban nem is lehet keménység nélkül. Sokan már *Az elveszett paradicsom*

vagy bármilyen könyv olvasását a gyengeség jelének tartják, de hát ez csak egy közismert hiedelem, miszerint az érzékenység a gyengeséggel jár együtt. Tény, hogy Bárður megfagyott, mert egy soron töprengett, és elfelejtette a hanorákját, a fiú viszont mindent végigcsinál, amit egy izlandi férfinak végig kell csinálnia, annak ellenére, hogy folyton könyveket bámul, lapoz és idéz.

Éppen azért „fiú”, mert még nem férfi – annyira ellenben mégsem fiú, hogy a nőknek ne tetszen; szóval már nem gyermek. Nemhiába mondja neki Geirsbrúður: „veszedelmes leszel, te fiú, ha egyszer majd elveszted az ártatlanságodat”. (II. 15.) Azonnal szerelmes is lesz belé két lány: Ragnheiður, a falu gazdag emberének a lánya, ami később bonyodalmakhoz vezet, és Álfheiður, a vörös, aki csodálatos leveleket ír a fiúnak, és akivel a halál közelébe kerülnek.

„Küszöbére”, „közelébe” – azért tudom be mindig ezeket a szavakat, mert reménykedem, bár nemigen van miben. Illetve csak abban, hogy a hóvihar, a tenger és a sors szeszélyes. A fiú már ezerszer meghalhatott volna, mire a tengeri barlangba kerül, ahová azért esett, mert Kolbeinn öngyilkos akart lenni, vakságában azonban a csónak peremére lépett, és mindketten beborultak az óceánba; és ahonnan az az Álfheiður mentette ki, akivel most a tengeri barlangban vannak, és valószínűleg megfulladnak, mert a vihar ide is bekorbácsolja a tengert.

Szóval van itt operaiság másképp is, mint ahogy említettem. Igaz persze, hogy akárcsak a Sjón kisregénye, ez a könyv is a 19. és a 20. század fordulóján játszódik – egy utalásból kiderül, hogy valamelyik szereplő Dickenst is hallotta felolvasni –, és ez sok mindenre mentség lehet, vagy

utalás. Szilágyi István egyszer azt mondta, elgondolkodott a *Hollóidő* utolsó jelenetén, amikor a sok levágott török fej beborítja a harcmezőt, aztán eszébe jutott, hogy a történetek elvégre Shakespeare korában játszódnak. Egy kis giccstől Dickens sem riadt vissza, mint ahogy Szerb Antal szerint senki a nagyok közül, és Stefánsson sem. Már a fiú megmenekülései is nagyon gyanúsak; de hát mit mondjon a giccstről az, aki a szereplőkkel tart?

Akárhogy is, a fiú és Álfrheidur utolsó jelenete erősen *Romeo és Júlia* szerű. A lány kimentí a fiút, és nem bánja, hogy vele kell meghalnia, holott neki is van egy lánya, aki egyedül marad. Az egész izlandi környezet nagyon támogatja ezeket a végtelen gesztusokat. Ragnheiður apja azt mondja „kényelmetlenül higgadtan” a fiúnak: „ha csak egy ujjal is hozzányúlsz, vagy megszólítod, akkor megígérem, hogy a földet is felperzselem alattad, amin jársz. Levágom a heréidet, a kutyák elé vetem. Három nap múlva utazik Koppenhágába, addig jobb, ha elbújsz, ha csak feléd néz. Ilyen nyomorult semmirekellők nem jöhetnek az én lányom közelébe.” (III. 321.), és elhithetjük, hogy komolyan beszél. Számtalan halál kíséri a fiú útját, vesz részt a nevelődésében. A vihar mindenütt ott van, ha kissé enyhébb, már boldog az ember. Egy asszony koporsóját napokig cipelik magukkal, miközben útitársuk a jég áldozata lesz. Ilyen környezetben semmibe sem kerül, hogy egy nemkívánatos udvarló heréit levágják – másfelől semmi mással nem is lehet megfenyegetni, csak ilyen szélsőséges dolgokkal.

Más kérdés, hogy a fiú mégis Ragnheiðurral veszíti el a szüzességét, és a lány apját bizonyára nem vigasztalná, hogy ő valóban elfutott, a lány azonban utána lovagolt. GeirsÞrúðurnak csak félig volt igaz: a fiú már azelőtt veszélyes, mielőtt elveszíti az ártatlanságát (és Ragnheiður is szűz még, véres lesz mindenük), nem beszélve arról, hogy akkor viszont nem nőcsábásszá válik, hanem Romeóvá. Azt hiszem, a fordulatosság menti meg a regényt a giccstől. Mint a *Twist Olivért* vagy a *David Copperfieldet*.

Ebben a kalandban azonban sok az irodalmi olvasmány. A szereplők Milntont és Whitmant, Shakespeare-t idézik, könyvek döntenek emberek sorsáról (Dante: Francesca és Paolo!), a vak kapitány is

könyvekhez ragaszkodik (Borges!); élet és kultúra elválaszthatatlanul összefonódik. Ebben áll a vigasztalás, ezért nem üres az olvasó reménye: ha minden gesztus és jelenség beleolvasható valamilyen mítoszba, a kultúra valamelyik mozdulatába, akkor mégiscsak örök az ember.

A barátság is olyan motívum, mely végigkíséri a könyvet, bár amolyan izlandi módon ez is. Barðurral még csak beszélget a fiú, Jensszel, az óriási postással már alig, Jens többnyire ellenáll a vallomásoknak, akárcsak Kolbeinn. Néha mégis vallani kell, hiszen napokig küszködnek jéggel, hóviharral, hideggel, illetve a fiú olvas fel a vak kapitánynak: a helyzet még a zárkóztottakból és nyersekből is előhívja a gyónás vágyát.

Mint már említettem, Jón Kalman Stefánsson imponáló, csodálatos, fenséges írni tudással ábrázolja a fiú történetét, mely sokkal több, mint csupán az ő története. A mondatok gyönyörűek, de többnyire nem *túl* szépek – az egyetlen hely, ahol azt éreztem, hogy mégis, azok a dőlő betűkkel szedett részek egy-egy nagyobb fejezet elején. „A halál nem fény és nem sötétség, csak egészen más, mint az élet. Néha ülünk a haldoklók felett, és nézzük, ahogy az élet elszáll belőlük; minden élet külön univerzum, fájdalmas látni, hogy eltűnik, és egy pillanat alatt semmivé lesz. Az életek persze különbözőek, az egyiké semmiség, a másiké mesebeli kaland, de akkor is: minden tudat egy egész világ, ami a földtől az égig feszül; hogyan lehetséges akkor, hogy egy ilyen hatalmas dolog ilyen könnyedén eltűnik, megsemmisül, s még tajték sem marad utána, se visszhang?” (III. 9.) Ilyen jellegű aforizmák a történetes részekben is vannak, ott azonban a beavatás közben szakadnak ki, egyáltalán nem tűnnek üresnek.

Egyed Veronika fordítása hibátlan, akárcsak Dunajcsik Mátyás szerkesztői munkája. Akik hajlamosak a kötekedésre, azoknak mondom, hogy a fordító és a szerkesztő olyan, akár a hátvéd: nem azt a kis-millió helyzetet írják jóvá neki, amikor mentett, hanem azt az egyet, amelyikből gól lett. A szöveg működik, árad, fénye van, ritmusa – ennél többet nem kívánhat az ember. Tillai Tamás ragyogó borítója híven, de nem szolgálja tükrözi a regény jellegét: a három fedőlappból egy hatalmas bálna áll össze, fölötte ködök és hegyek.

Jón Kalman Stefánsson *Menny és pokol* trilógiája jó regény.